

V.2. SEKTORSKI PRIORITETI - OBRAZOVANJE

1. Ciljevi

1.1. poboljšati kvalitet i modernizirati obrazovanje na svim nivoima, uz naglasak na širenje informatičke pismenosti i svijesti o značaju zaštite okoline

1.2. eliminirati diskriminaciju u obrazovanju

1.3. transformirati osnovno obrazovanje, uz osiguranje potpunog obuhvata generacija, te izmijeniti strukturu i razvijati programe srednjoškolskog obrazovanja, koji omogućavaju učenicima pristup visokom obrazovanju, kao i osigurati usklađenost sa evropskim modelom

1.4. izvršiti institucionalnu i nastavno-naučnu transformaciju visokog obrazovanja, koja će osigurati međunarodno priznanje i važenje diploma BiH univerziteta

1.5. razvijati naučno-istraživački rad kao pretpostavku kvalitetnog obrazovanja

1.6. stvarati uvjete i kapacitete za kvalitetnu prekvalifikaciju i kontinuiranu modernizaciju i ažuriranje znanja, te širiti pristup metodu "učenje cijelog života"

2. Stanje

2.1. Opće stanje

U BiH je u obrazovni proces 2003. godine bilo uključeno približno 606.000 učenika i studenata. Oko 367.000 učenika pohađa 1.836 osnovnih škola, a oko 172.000 učenika ide u 295 srednjih škola. Devedeset i pet visokoškolskih ustanova organizirano je u sedam univerziteta, na kojima redovno studira oko 67.000 studenata.

Poznato je da najrazvijenije i najbogatije zemlje svijeta imaju najbolje obrazovne sisteme i razvijen naučno-istraživački rad. Postoji direktna veza između ove dvije vrijednosti. Tome treba dodati i činjenicu da što su ljudi obrazovaniji, to je manje vjerovatno da će biti siromašni. U skladu sa tim nije moguće definirati bilo koji reformski proces, koji ima za cilj smanjenje siromaštva, bez dijela koji se odnosi na reformu obrazovanja.

Pravo na obrazovanje je osnovno ljudsko pravo koje daje mogućnost siromašnoj djeci i odraslima da se uzdignu iznad siromaštva¹. Važno je istaknuti da ostvarenje prava na obrazovanje daje snažnu osnovu za ostvarenje i drugih građanskih, kulturnih, političkih, ekonomskih i socijalnih prava. Obrazovanje donosi korist kako cjelokupnom društvu, tako i pojedincima. Pravo na obrazovanje je utkano u Ustav Bosne i Hercegovine gdje se ističe da "Prava i slobode predviđeni u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i u njenim protokolima se direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Ovi akti imaju prioritet nad svim ostalim zakonima. Sva lica na teritoriji Bosne i Hercegovine uživaju ljudska prava i slobode što uključuje i pravo na obrazovanje"².

Bijela knjiga obrazovanje posmatra kao jedan od važnih elemenata u procesu otklanjanja diskriminacije, kroz uzajamno priznavanje stručnih kvalifikacija, a u cilju slobodnog kretanja ljudi i

¹ **Međunarodni sporazumi o ljudskim pravima:** Međunarodni sporazum o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima ICESCR (član 13. i 14.); Opći komentar br. 11 usvojen od CESCR (E/C.12/1999/4); Opći komentar br. 13 usvojen od CESCR (E/C.12/1999/10); Konvencija o pravima djeteta CRC (članovi 28. i 29; opći komentar br. 1); Konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije CERD (član 5 (e) (v)); Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama CEDAW; Milenijumski razvojni cilj 2: Postići univerzalno osnovno obrazovanje

Svjetske konferencije: Svjetska deklaracija o obrazovanju za sve (Jomtien, 1990); Samit obrazovanja za sve, Delhi deklaracija i okvir za akciju (1993); Obrazovanje za sve: Okvir za akciju iz Dakara (2000).

² Ustav Bosne i Hercegovine, član 2: Ljudska prava i osnovne slobode, takođe vidjeti Ustav FBiH, drugi odjeljak, član 2 (m); Ustav RS, član 38.

slobodnog pružanja usluga. SAA ovu oblast tretira u okviru Politika saradnje. BiH je potpisnica Bolonjske deklaracije³.

2.2. Pravno-institucionalni okvir

Obrazovanje u BiH je pravno regulirano na različite načine u FBiH i u RS. U RS svi nivoi obrazovanja su pravno regulirani entitetskim zakonodavstvom. Postoje posebni zakoni za svaki od četiri navedena nivoa obrazovanja. U FBiH obrazovanje je pravno regulirano na kantonalnom nivou. Svaki od 10 kantona ima svoj zakon o predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju, a kantoni u kojima postoje univerziteti imaju i svoje zakone o visokom obrazovanju. Distrikt Brčko, kao posebna organizaciona jedinica u BiH, ima svoje zakone koji reguliraju svaki od četiri nivoa obrazovanja. U BiH dakle ima više od trideset zakona raznih nivoa koji uređuju ovu oblast.

U RS je Ministarstvo prosvjete odgovorno za praćenje politike, planiranje i izvršenje. U FBiH tu ulogu imaju kantonalna ministarstva obrazovanja i Federalno ministarstvo obrazovanja. Federalno ministarstvo obrazovanja uglavnom obavlja poslove koordinacije između kantonalnih institucija. Agencija za standarde i procjenu za opće obrazovanje na međuentitetskom nivou i Koordinacioni odbor za visoko obrazovanje imaju funkciju da olakšaju neophodno formuliranje koherentnog okvira politike obrazovanja.

Pravila i propisi za planiranje financiranja u osnovnom i srednjem obrazovanju slični su u FBiH i RS, a baziraju se na principima javnog financiranja. Nijedan entitet ne izdvaja dovoljna sredstva za obrazovanje. Ona se uglavnom troše na plate i naknade zaposlenih u obrazovanju, a samo mali iznos za tekuće operativne troškove i održavanje, pri čemu se često ova stavka u potpunosti troši na podmirivanje naknada za komunalne usluge. Nedostatak sredstava uzrokuje propadanje školskih objekata. Kapitalne investicije se financiraju uglavnom iz donacija. Održivost sadašnjeg načina financiranja ugrožena je ubrzanim opadanjem budžetskih prihoda entiteta i smanjenjem međunarodne pomoći. Problemima u financiranju obrazovanja treba dodati činjenicu da do prošle godine u budžetima entiteta, i većine kantona, uopće nisu bila predviđena sredstva za financiranje nauke. Sredstva koja su prošle godine izdvojena za nauku apsolutno su ispod potrebnog nivoa.

Iako sredstva za obrazovnu djelatnost nisu dovoljna, ukupna izdvajanja iz GDP BiH za obrazovanje su znatno iznad prosjeka ostalih evropskih zemalja (EU i CEE). Nivo izdvojenih budžetskih sredstava u oba entiteta, iako visok kao udio u GDP, nedovoljan je za financiranje kvalitetnog obrazovanja. Standardi financiranja obrazovanja, a kao posljedica toga i budžetska izdvajanja za obrazovanje, nisu ujednačeni na nivou entiteta i kantona. Isto tako, reforma obrazovanja zahtijeva ujednačavanje potrošnje za obrazovanje u oba entiteta.

Ukupan udio potrošnje na obrazovanje u GDP-u BiH je 6,4 odsto, i u cjelini je daleko iznad prosjeka ostalih evropskih zemalja (EU i CEE), pa se čini nelogičnim da je finansijski položaj obrazovanja loš, i da se često ne mogu pokriti ni osnovne aktivnosti. Međutim, GDP u BiH je izrazito nizak a obrazovanje neracionalno organizirano i opterećeno mnogobrojnim problemima.

2. Problemi

Osnovne karakteristike stanja u obrazovnom sektoru u BiH su:

- velik broj zakona koji reguliraju ovu oblast,
- visok stepen politizacije koji je prisutan u obrazovnom sistemu,
- visoko učešće sredstava za obrazovanje u GDP-u, ali i pored toga nedovoljan nivo finansijskih sredstava za kvalitetno obrazovanje,
- potpuno zanemaren naučno-istraživački rad kao dio obrazovnog procesa: ne postoji zakonski okvir koji regulira ovaj važan dio obrazovnog procesa,
- nepostojanje obrazovnih standarda,
- nastavni planovi i programi neprilagođeni su zahtjevima Evropske zajednice,
- zastarjela oprema,

³ Bolonjskom deklaracijom se 29 zemalja obvezalo na zajedničku reformu strukture sustava visokoga obrazovanja. Ova deklaracija predstavlja označava prekretnicu u razvoju visokoga obrazovanja u Evropi.

- nedostatak određenih obrazovnih profila, sposobnih da brzo i efikasno reagiraju na potrebe tržišta rada,
- nedovoljno precizno definirana uloga pedagoških zavoda: postoji preklapanje ingerencija između ministarstava obrazovanja i pedagoških zavoda,
- nastavni planovi i programi na svim nivoima obrazovanja su "neosjetljivi" na problem potrebe razvoja svijesti o očuvanju okoliša,
- neadekvatna veličina obrazovnih institucija,
- neadekvatan odnos nastavnika prema broju učenika i studenata i, srazmjerno savremenim standardima u obrazovanju, nedovoljna uposlenost, tj. male radne obaveze nastavnog kadra, posebno u visokoškolskim institucijama,
- nesklad između inicijalnog obrazovanja nastavnika i stvarnih potreba nastavne prakse,
- programi obrazovanja odraslih nisu inovirani više od jedne decenije, nedostaje odgovarajuća infrastruktura za obuku, prekvalifikaciju i dokvalifikaciju.

4. Generalni prioriteti

4.1. *Zaokružiti zakonski okvir*

- usvojiti okvirne zakone BiH o osnovnom, srednjem i visokom obrazovanju, a nakon toga harmonizirati entitetske i kantonalne zakone sa njima,
- usvojiti okvirni zakon o nauci na državnom nivou,
- u kontekstu ovoga potrebno je osigurati depolitizaciju obrazovnog sistema,
- završiti usvajanje ostalih pratećih zakona i podzakonskih akata,
- obezbijediti blagovremeno ispunjavanje obaveza definiranih Bolonjskom deklaracijom, te pristup Lisabonskoj konvenciji.

4.2. *Unaprijediti sisteme upravljanja i financiranja obrazovnih institucija*

- eliminirati neefikasnosti u obrazovnom sistemu, a sredstva iz ostvarene uštede usmjeriti u reformu obrazovanja,
- osigurati transparentno, racionalno i održivo financiranje sektora obrazovanja, koje je u skladu sa evropskim rješenjima,
- osigurati preraspodjelu sredstava za sve nivoe obrazovanja,
- uvesti nove metode obračuna (po učeniku/studentu) potrebnih finansijskih sredstava za sve nivoe obrazovanja,
- dogovoriti način raspodjele finansijskih sredstava na nivou krajnjih korisnika,
- utvrditi načine za obezbjeđivanje većeg učešća nebudžetskih sredstava u obrazovanju, i stvoriti uvjete za njihovu praktičnu provedbu,
- ustanoviti fondove za visoko obrazovanje i naučno-istraživački rad, te utvrditi načine za obezbjeđivanje sredstava za tu namjenu.
- razviti i testirati model novog načina financiranja, usklađen sa cjelokupnim programom reformi javnih rashoda, te iskoristiti unutrašnje rezerve, koje su posljedica neracionalnosti u sektoru,
- uspostaviti fondove za ujednačavanje standarda financiranja na entitetskim i nižim nivoima vlasti,
- razviti mehanizme za višegodišnje operativno planiranje na nivou odgojno-obrazovnih institucija, kao i srednjoročno strateško planiranje budžeta na entitetskom nivou,
- razviti plan za stimuliranje privatnih ulaganja u obrazovanje.

4.3. *Olakšati pristup i povećati obuhvat na svim nivoima obrazovanja*

- stvoriti pretpostavke da se predškolsko obrazovanje počne smatrati dijelom obrazovnog, a ne socijalnog sektora. Povećati obuhvat djece predškolskim obrazovanjem do 2007. godine za 30 odsto. Do 2010. god. povećati obuhvat djece predškolskim obrazovanjem za 50 odsto. Posebnu pažnju posvetiti otvaranju predškolskih ustanova u ruralnim područjima,
- dostići 100%-tni obuhvat učenika osnovnim obrazovanjem, s posebnom odgovornošću za djecu socijalno najugroženijih kategorija (osigurati pristup osnovnom obrazovanju za najosjetljivije i marginalne grupe društva, uključujući djevojčice, djecu sa posebnim potrebama, djecu izbjeglice, raseljene osobe, pripadnike nacionalnih manjina i djecu Rome),

- povećati obuhvat djece srednjim obrazovanjem sa trenutnih 72 na minimalno 82 procenta do 2007. godine. Važan cilj je poticanje veće obuhvaćenosti siromašne djece srednjim, a naročito općim srednjim obrazovanjem, koje će im omogućiti pristup fakultetima. U tom smislu potrebno je povećati obuhvat najsiromašnije djece sa trenutnih 57 na minimalno 65 odsto do 2007. godine. Smanjiti stopu ponavljanja u srednjim školama, naročito u srednjem stručnom obrazovanju,
- promijeniti odnos između broja općih i srednjih stručnih škola. Sadašnji omjer općih srednjih škola i stručnih srednjih škola je 20:80 odsto. Dugoročni cilj je odnos 50:50 odsto, a u implementaciji Srednjoročne razvojne strategije - PRSP želimo postići odnos minimalno 30:70 odsto. Ovo je za opći pristup problemu smanjenja siromaštva od ključnog značaja, jer siromašni završeni osnovci najčešće upisuju trogodišnje srednje stručne škole, koje ne obezbjeđuju prohodnost na fakultete. Po završetku škole dobivaju loše plaćene poslove i ne uspijevaju se izvući iz siromaštva. Njihova djeca također prolaze isti proces, čime se krug siromaštva zatvara i obnavlja,
- u oblasti stručnih srednjih škola definirati nove, fleksibilnije nastavne planove i programe za jednu grupu zanimanja (poljoprivreda), i početi implementaciju tih nastavnih planova i programa u svim takvim školama na teritoriji BiH,
- obezbijediti bolju, bržu i fleksibilniju saradnju obrazovnog sektora sa tržištem rada, kreirati nove obrazovne profile i formirati mrežu institucija za implementaciju ovih aktivnosti,
- povećati obuhvaćenost mladih visokim obrazovanjem, sa trenutnih 25 na minimalno 35 odsto do 2007, odnosno na minimalno 60 odsto do 2015. godine.

4.4. Unaprijediti sistem obuke nastavnika i menadžera u obrazovanju

- uspostaviti sistem obuke i usavršavanja nastavnika putem programa za obuku mentora i osnovati institucije za obuku nastavnika. Definirati i obezbijediti finansijske i ostale uslove za sistematsko obučavanje nastavnika i menadžera za rad po novim nastavnim planovima i programima i novim metodologijama podučavanja. Do 2007. najmanje 50 odsto nastavnika uključiti u ove programe,
- osposobiti nastavnike da pri realizaciji nastavnih planova i programa educiraju učenike o značaju zaštite okoliša. Do 2007. god. minimalno 50 procenata nastavnika (može i u okviru drugih obuka) treba proći obuku iz ove oblasti,
- sve nastavne planove i programe prilagoditi potrebama sticanja znanja o važnosti informatičke pismenosti, umrežavanja i razmjene informacija i razvoju nauke kao osnovnog pokretača sveobuhvatnog razvoja društva, pokretljivosti, smanjenja nezaposlenosti, i siromaštva. Do 2007. god. minimalno 50 odsto nastavnika (može i u okviru drugih obuka) treba proći ovu vrstu obuke.

Vrlo važna za uspjeh reformi je podrška EU, koju BiH već ima. U okviru Studije izvodljivosti EC naglašava spremnost za dalju pomoć, posebno u oblasti općeg i visokog obrazovanja i obuke za zanimanja. Prepoznat je i značaj stvaranja povoljnog okruženja i uvjeta za naučno-istraživački rad, kao i prenosa tehnologije i znanja, kroz zajedničke aktivnosti u kojima BiH već sudjeluje. U Studiji izvodljivosti se posebno ističe važnost podsticanja suradnje među mladima.⁴

5. Predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, i obrazovanje osoba sa posebnim potrebama

5.1. Predškolsko obrazovanje

5.1.1. Stanje u predškolskom obrazovanju

Predškolsko obrazovanje je izvan brige kantonalnih i entitetskih vlasti. S obzirom na način financiranja i kontrole ovih ustanova, one trenutno spadaju više u socijalni nego u obrazovni sektor. Ukupan broj predškolskih ustanova u BiH je manji od 200 što je, s obzirom na broj djece tog uzrasta, daleko ispod objektivnih potreba.

5.1.2. Problemi u predškolskom obrazovanju

- nedovoljan obuhvat djece, posebno u ruralnim sredinama,

⁴ „Izvještaj Komisije Vijeću o spremnosti BiH za otpočinjanje pregovora sa EU o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju“ (Studija izvodljivosti), Brisel, 18. novembra 2003, str. 34.

- nedovoljna budžetska podrška,
- ovaj nivo obrazovanja postao je više socijalni nego obrazovni,
- odsustvo privatne inicijative u predškolskom obrazovanju.

5.2. Osnovno obrazovanje

5.2.1. Stanje u osnovnom obrazovanju

Osnovno obrazovanje u BiH je organizirano na principu obaveznog osmogodišnjeg školovanja (odvojeno na dva četverogodišnja termina unutar iste ustanove). Prijem u institucije osnovnog obrazovanja je garantiran svoj djeci između šest i sedam godina starosti. Obrazovanje se uglavnom financira iz kantonalnih, a u RS iz entitetskog budžeta.

Tabela 1 - Trend pohađanja osnovnih škola u BiH

		1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Federacija BiH	učenici - u 1000	252	260	268	277	276	259	245	245.5
	škole	898	943	976	1013	1029	1086	1092	1103
RS	učenici - u 1000	126	131	128	126	n.a.	124	118	114.5
	škole	657	734	737	750	n.a.	n.a.	n.a.	726
Distrikt Brčko	učenici - u 1000								7
	škole								15
Ukupno	učenici - u 1000	379	390	396	403	n.a.	383	363	367
	škole	1555	1677	1713	1763	n.a.	n.a.	1289	1836

Izvor: Statistički zavodi FBIH i RS, Odjel za obrazovanje Vlade Distrikta Brčko

5.2.2. Problemi u osnovnom obrazovanju

- nepotpun obuhvat djece osnovnim obrazovanjem, a posebno ugroženih grupa kao što su romska djeca, ženska populacija, izbjeglice i raseljena lica, kao i djeca koja su zbog rata prekinula školovanje i nisu se vratila u obrazovni sistem,
- relativno mala veličina prosječne škole i odjeljenja,
- neadekvatno obrazovanje studenata - budućih nastavnika u praksi u osnovnoj školi,
- neadekvatni nastavni planovi i programi (potrebna je modernizacija metodologije učenja),
- neadekvatna primjena standarda i normativa i kao posljedica toga, neodgovarajući i neracionalni odnosi broja nastavnika i učenika, te nastavnog i nenastavnog osoblja,
- neodgovarajuća starosna dob za upis u osnovnu školu i neadekvatna dužina trajanja osnovnog obrazovanja,
- neadekvatan društveni i materijalni status nastavnika⁵,
- u ukupnim sredstvima prevelik udio plaća nastavnog i administrativnog osoblja⁶ u ukupnim sredstvima za obrazovanje.

5.3. Srednje obrazovanje

5.3.1. Stanje u srednjem obrazovanju

Srednje obrazovanje je najsloženiji nivo obrazovnog sistema, iako u BiH nije obavezno. Raspon školovanja je od dvije do pet godina, a najčešće traje tri, odnosno četiri godine.

Tabela 2 - Trend pohađanja srednjih škola u BiH

		1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
FBIH	učenici - u 1000	81	89	89,6	103	112	113	114	116
	škole	171	183	189	190	204	206	204	204
RS	učenici - u 1000	45	50	51	52	n.a.	58	53	52

⁵ Ovaj problem istaknut je i u Studiji izvodljivosti EC („Izveštaj Evropske komisije Vijeću o spremnosti BiH za otpočinjanje pregovora sa EU o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju” (Studija izvodljivosti), Brisel, 18. novembra 2003., str. 35.)

⁶ Stručnjaci EC ukazuju na ovo stanje kao veliku prepreku za unapređenje sektora obrazovanja („Izveštaj Evropske komisije Vijeću” (Studija izvodljivosti), Brisel, 18. novembra 2003, str. 34-35.)

	škole	80	96	98	100	93	92	90	87
D. Brčko	učenici - u								3,5
	1000								
	škole								4
Ukupno	učenici - u 1000	127	138	147	155	n.a.	171	167	171,5
	škole	251	279	287	290	297	298	294	295

Izvor: Statistički zavodi FBiH i RS, Odjel za obrazovanje, Vlada Distrikta Brčko

5.3.2. Problemi u srednjem obrazovanju

- nedovoljan obuhvat mladih, posebno iz kategorije siromašnih, srednjoškolskim obrazovanjem,
- nedovoljna samostalnost u kreiranju i realizaciji sadržaja nastavnih programa,
- srednje stručne škole su previše specijalizirane i neadekvatan je omjer škola za stručna zanimanja i gimnazija (kod nas 80:20, a u zemljama EU 50:50),
- nepovezanost obrazovanja sa tržištem rada,
- zastarjeli nastavni planovi i programi, nastavni planovi i programi nisu zasnovani na modularnom principu koji promoviraju korištenje novih informacionih i komunikacionih tehnologija u obrazovanju,
- neadekvatan način obračuna sredstava za škole (orijentiran prema zaradama) i nedovoljno izdvajanje sredstava za učila, nastavne materijale i investicije ,
- neadekvatna obuka i stručno usavršavanje nastavnika,
- zastarjela infrastruktura škola,
- neadekvatan društveni i materijalni statusa nastavnika.

5.4. Obrazovanje za djecu sa posebnim potrebama

Posebni razlozi za reformu u oblasti obrazovanja za osobe sa posebnim potrebama su:

- nedovoljna integriranost djece sa posebnim potrebama u školske programe,
- neadekvatan tretman, posebno nadarene djece, već od ranog djetinjstva i tokom trajanja školovanja.

5.5. Prioriteti: predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje i obrazovanje osoba sa posebnim potrebama

5.5.1. Depolitizirati obrazovanje i obezbijediti da sva djeca, posebno djeca povratnici i djeca iz najsiromašnijih porodica imaju mogućnost kvalitetnog obrazovanja u integriranim školama, oslobođenim političkih, vjerskih, kulturnih i drugih predrasuda.⁷

- implementirati Privremeni sporazum o zadovoljavanju specifičnih potreba i prava djece povratnika,
- povećati broj uposlenih nastavnika povratnika ili pripadnika manjina,
- osigurati podučavanje nacionalne grupe predmeta, na zahtjev roditelja,
- smanjiti broj učenika koji pohađaju jednoetničke škole,
- harmonizirati sastav školskih odbora sa nacionalnom strukturom u školi,
- ukloniti uvredljive sadržaje iz grupe nacionalnih i drugih predmeta, promijeniti nazive škola, ukoliko su ti predmeti i nazivi neprimjereni,
- izraditi program koji će definirati mjere i aktivnosti za adresiranje specifičnih problema sa kojima se suočavaju djeca Romi.

5.5.2. Osigurati jednake mogućnosti obrazovanja za sve u BiH.

Za realizaciju ovog cilja prioritetni zadaci su:

- implementirati Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju na državnom nivou,
- izraditi zajedničku jezgru nastavnog plana i programa,
- izraditi primjeren predškolski nastavni plan i povećati obuhvat djece ovom vrstom obrazovanja,
- izraditi suvremen nastavni plan i program, sa zajedničkim programskim jezgrom za osnovno i srednje obrazovanje, koji će omogućiti učenicima širom BiH da zajedno pohađaju nastavu,
- provesti reviziju inicijalnog obrazovanja i obuke nastavnika i obezbijediti da svi prođu obuku za primjenu suvremenih metoda podučavanja,

⁷ I EC ukazuje na etničku diskriminaciju u obrazovanju („Izveštaj Komisije Vijeću“ (Studija izvodljivosti EC), Brisel, 18. novembra 2003., str. 35

- osigurati kontinuitet tehničke podrške Agenciji za standarde i ocjenjivanje, i formirati odjel za srednje stručno obrazovanje i tehničke škole, kao i odjel za jezgra nastavnih planova i programa,
- uspostaviti mrežu centara za obuku koji će uključivati programe za profesionalni razvoj odgajatelja i nastavnika u predškolskim ustanovama i osnovnim školama, te u srednjim školama,
- razviti program obuke nastavnika za rad sa djecom sa posebnim potrebama,
- izmijeniti postojeći sistem izdvajanja djece sa posebnim potrebama,
- izraditi pravila i standarde za predškolske ustanove i osnovne škole, i osigurati provedbu kontrole školskih objekata i opreme,
- razviti suvremene modele upravljanja predškolskim i školskim ustanovama i u skladu sa tim izabrati direktore i školske odbore,
- izraditi smjernice za rad vijeća roditelja i vijeća učenika. Formirati oba vijeća u svakoj školi, a vijeće roditelja u svakoj predškolskoj ustanovi,
- provesti kampanju o inkluzivnom obrazovanju u cilju podizanja svijesti društva.

6. Visoko obrazovanje

6.1. Stanje u visokom obrazovanju

U BiH postoji sedam univerziteta, pet u FBiH i dva u RS. Ukupno u BiH postoji 95 pravnih subjekata koji pružaju usluge visokog obrazovanja. U školsku 2002/03. godinu bilo je upisano 14.784 studenta u RS i 51.771 u FBiH.

Tabela 3 - Struktura visokoškolskih ustanova BiH (Izvor: Statistički zavodi FBiH i RS, 2002.)

Univerziteti	Fakulteti	Akademije	Više škole	Ukupno
Univerzitet Sarajevo	23	3	4	30
Univerzitet Tuzla	8	1	0	9
Univerzitet Bihać	5	0	2	7
Univerzitet Mostar	7	0	1	8
Sveučilište Mostar	8	1	1	10
Ukupno FBiH	51	5	8	64
Univerzitet Banja Luka	12	1	2	15
Univerzitet Srpsko Sarajevo	13	3	0	16
Ukupno RS	25	4	2	31
Ukupno BiH	76	9	10	95

6.2. Problemi u visokom obrazovanju

Teškoće u BiH visokom obrazovanju vuku korijene iz osamdesetih godina prošlog stoljeća, kada je počelo smanjivanje ulaganja u obrazovanje. Smanjenje sredstava za obrazovanje se nastavilo i znatno pogoršalo tokom rata, kada je došlo i do znatnog razaranja objekata i velikog odliva kadrova. Uslovi za izvođenje nastave još uvijek znatno zaostaju za zapadnoevropskim standardima. Problem je i zastarjelost nastavnih planova i programa, velik broj visokoškolskih institucija koje često nemaju ni dovoljan broj kvalificiranih nastavnika, ni odgovarajuće resurse, a nisu uvezane ni međusobno niti sa visokoškolskim institucijama u inozemstvu.⁸ Uprkos teškoj finansijskoj situaciji, za visoko obrazovanje se još uvijek najčešće ne plaća ekonomska cijena, što je jedan od faktora koji doprinosi da u prosjeku jedan student u BiH studira 7 godina.

6.3. Prioriteti u visokom obrazovanju

6.3.1. Institucionalno i finansijski ojačati visoko obrazovanje i integrirati univerzitete

- usvojiti i implementirati okvirni zakon o visokom obrazovanju na državnom nivou,

⁸ Studija izvodljivosti EC ističe ovaj problem i ukazuje na mogućnosti proširenja suradnje sa BiH („Izveštaj Evropske komisije Vijeću“ (Studija izvodljivosti EC), Brisel, 18. novembra 2003., str. 34.)

- postići sporazum o prijenosu ovlasti u visokom obrazovanju sa kantona na FBiH,
- redefinirati način financiranja univerziteta (formirati fondove za visoko obrazovanje na nivou entiteta, započeti financiranje studenata na bazi nove kreditne politike),
- dati univerzitetima status pravnog lica i odgovornost za rukovanje budžetom,
- profesionalizirati rukovodstva i administracije univerziteta,
- osigurati institucionalno učešće studenata, akademskog i neakademskog osoblja u procesima odlučivanja.

6.3.2. Reformirati i modernizirati visoko obrazovanje

- izvršiti reformu nastavnih planova i programa i naučno-nastavnog procesa,
- smanjiti izuzetno visoku stopu ponavljanja, uvodeći sistem školarina koje bi bile usklađene sa tržištem i otvaranjem kreditnih linija za financiranje studija,
- povećati radne obaveze nastavnika,
- obezbijediti adekvatne nadoknade za profesorski kadar i smanjiti multipliciranje ugovora o zapošljavanju,
- izbjeći univerzalnost u nadoknadama (jednake nadoknade za sve profesore) za nastavni kadar, i taj proces dovesti u vezu sa tržištem rada,
- smanjiti dupliranja kapaciteta u visokom obrazovanju,
- obezbijediti veću suradnju univerziteta i tržišta rada. Promovirati neprekidno učenje i usavršavanje putem jačanja relevantnosti nastavnih planova i programa u odnosu na tržište rada,
- nastavne planove prilagoditi potrebama razvoja svijesti o očuvanju i zaštiti okoliša,
- stimulirati univerzitete da razvijaju tzv. učenje na daljinu.

6.3.3. Obezbijediti preduvjete za razvoj nauke i naučno-istraživačkog rada na univerzitetima⁹

- ojačati naučnoistraživački rad usvajanjem novih zakona i uvođenjem poreskih olakšica za pojedince i institucije koje se bave takvim radom,
- planirati budžet za naučno-istraživački rad u skladu sa predloženim Okvirnim zakonom BiH o visokom obrazovanju,
- obezbijediti uvjete za stabilno funkcioniranje postojeće akademske mreže, razvoj informatičke naučno-istraživačke infrastrukture i uvezivanje univerziteta sa akademskom zajednicom Evrope i svijeta.

6.3.4. Povećati obuhvat stanovništva visokim obrazovanjem i osigurati učešće bosanskohercegovačkih univerziteta u evropskom visokom obrazovanju

- putem stipendiranja i kreditiranja omogućiti siromašnim kategorijama društva pristup univerzitetskom obrazovanju. Povećati obuhvaćenost mladih visokim obrazovanjem sa trenutnih 25 na minimalno 35 odsto do 2007, odnosno na minimalno 60 odsto do 2015. godine,
- podržati univerzitete u reformama, uključujući provedbu Bolonjske deklaracije i ratifikaciju Lisabonske konvencije,
- ustanoviti sistem ekvivalentnosti za akademska zvanja, koja se stiču na univerzitetima u BiH, a koja su u skladu s praksom u Evropi,
- ubrzati uvođenje Evropskog sistema prijenosa kredita (ESTC) u cilju završavanja procesa za većinu akademskih programa.

7. Stručno obrazovanje i obrazovanje odraslih

Sveobuhvatna reforma svih nivoa obrazovanja je proces koji zahtijeva dug vremenski period. U tom procesu reforma stručnog obrazovanja može biti ključna karika za ekonomski razvoj i smanjenje nezaposlenosti i siromaštva u BiH, jer stvara pretpostavke za formiranje škola za deficitarna zanimanja, kao što su biznis škole, IT škole i škole vezane za prekvalifikaciju u industrijskim granama sa većim potencijalom zapošljavanja. U BiH djeluje više ustanova koje se bave stručnim usavršavanjem. Međutim, ova oblast je različito regulirana, a nije prisutan veći interes privatnog sektora za investiranje u nju. Sa druge strane, postoji potreba za stručnim usavršavanjem. Adekvatno

⁹ EU je spremna podržati jačanje potencijala za naučno-istraživački rad u BiH („Izveštaj Evropske komisije Vijeću“ (Studija izvodljivosti EC), Brisel, 18. novembra 2003., str. 34.)

riješeno obrazovanje odraslih, koje omogućava brzo reagiranje na promjene na tržištu rada, predstavlja jedan od ključnih faktora za rješavanje problema nezaposlenosti.

U okviru istraživanja britanske vladine agencije DFID utvrđeno je da se stručno usavršavanje trenutno najčešće vrši uz rad. Anketirani poslodavci su ukazali na nedostatak dovoljno obučene radne snage na tržištu rada. Također je uočena njihova nedovoljna zainteresovanost da radnu snagu obučavaju kroz postojeću mrežu institucija za stručno obučavanje zbog nedostatka sredstava i neefikasnosti stručnog obrazovnog programa koji se nudi.

7.1. Problemi

- postojeći programi stručnog obrazovanja ne odgovaraju savremenim potrebama tržišta rada,
- ne postoji adekvatna zakonska regulativa,
- ne postoji značajan interes privatnog sektora za investiranje u ovu oblast .

7.2. Prioriteti u oblasti stručnog obrazovanja i obrazovanja odraslih

Stručno obrazovanje treba reformirati tako da učenici koji ga završe mogu, u okviru široko definiranog obrazovnog profila, djelovati kompetentno i fleksibilno u rješavanju konkretnih problema, razmišljati analitički, donositi odluke samostalno i djelotvorno raditi u okviru tima.¹⁰

7.2.1. Utvrditi politiku i strategiju koherentne i realistične reforme stručnog obrazovanja i obuke u oba entiteta

Strategija treba da uključi definiranje mehanizama za međuentitetsku suradnju, definiranje novih nastavnih planova i programa, planova obuke nastavnika i stvaranje preduvjeta za partnerstvo sa stručnim školama i poduzećima iz EU, relevantnim za nove zahtjeve tržišta rada. Posebnu pažnju treba posvetiti definiranju i implementaciji mjera u obrazovanju i obuci za reintegraciju izbjeglica, raseljenih i drugih posebnih grupa. Evidentna je ogromna potreba za obrazovanjem odraslih i programima prekvalifikacije, ali također i potreba za koherentnim, transparentnim uvezivanjem obrazovanja i obuke odraslih i obuke mladih ljudi koji čine logičan sistem.

7.2.2. Unaprijediti zakonski okvir

Postojeći zakonski okvir je fragmentiran. Posebnu pažnju treba posvetiti stimuliranju privatnog sektora za investiranje u ovu oblast, te uspostavljanju agencije za profesionalne standarde.

7.2.3. Racionalizirati sistem stručnog obrazovanja i obuke na šire kategorije zanimanja radi brže i kvalitetnije reakcije na iskazane trenutne i buduće potrebe tržišta rada

- izraditi nove i fleksibilne nastavne planove i programe u skladu sa evropskim standardima, i sa značajno većim učešćem opće obrazovnih nastavnih jedinica,
- razviti sistem informiranja o tržištu rada i način reakcije na potrebe tog tržišta,
- uspostaviti suradnju između stručnog obrazovanja i privrede, i osigurati zastupljenost članova šire zajednice, te obnoviti tripartitna savjetodavna vijeća (poslodavci, uredi za zapošljavanje, vladini zvaničnici),
- unaprijediti i specijalizirati obuku završenih srednjoškolaca i razviti sistem u kojem postoje mogućnosti horizontalne i vertikalne pokretljivosti unutar obrazovnih struktura,
- prenijeti odgovornost na škole, dajući direktorima škola i nastavnicima više ingerencija u pitanjima nastavnog plana i programa, kao i upravljanja školama i osigurati mehanizme za pružanje konkretne pomoći i savjeta nastavnicima,
- stvoriti pravni i finansijski okvir koji će školama omogućiti učešće u komercijalnim aktivnostima.

8. Bibliotekarski sistem

Bibliotekama u BiH, kao veoma značajnom segmentu za sveukupan obrazovni sistem, treba posvetiti posebnu pažnju i trajno riješiti njihov pravni i finansijski status, uz ažuriranje odgovarajućih zakonskih

¹⁰ Reforma obrazovanja za stručna zanimanja je jedna od oblasti u kojoj Studija izvodljivosti EC identificira mogućnost suradnje sa BiH („Izveštaj Komisije Vijeću“ (Studija izvodljivosti), Brisel, 18. novembra 2003., str. 34.)

propisa. Pored tog osnovnog zadatka potrebno je izvršiti uvid u stanje biblioteka i pristupiti obnovi njihovog fonda, u skladu sa savremenim društvenim potrebama. Isto tako, potrebno je pristupiti izradi programa bibliotečko-informacionog sistema Bosne i Hercegovine (BIS BiH), i organizirano pristupiti zaštiti bibliotečke građe. Potrebno je stimulirati Sarajevski univerzitet da pokrene interdisciplinarni postdiplomski studij bibliotekarstva, te što prije otkloniti postojeće probleme u funkcioniranju BIHARNET mreže i COBISS sistema, koji se primjenjuje u BiH.

9. Indikatori za praćenje reformi u obrazovanju

Za praćenje reformi u obrazovanju predlažu se indikatori za praćenje ostvarenja Milenijumskih razvojnih ciljeva¹¹, koji su prilagođeni potrebama i uvjetima u BiH:

Indikator	Izvor	Procjene za BiH (2000/2001)	Projekcije za 2007.
Neto stopa upisa u osnovnu školu	BiH HDR 2002	97%	95%
	WB BiH Poverty Assessment 2003	95%	
	BiH od zavisnosti od pomoći do fiskalne samoodrživosti ECSPE, 2002	92.8%	
	LSMS	98.9%	
Procenat učenika 5. razreda od broja upisanih u 1. razred	BH Common Country Study Development Indicators, Final Draft, 2002	99.0% 97.9% ^m /98.2% ^ž	99%
Stopa pismenosti dobi od 15-24. godine	BH Common Country Study Development Indicators, Final Draft, 2002	99.6% 99.6% ^m /99.7% ^ž	99%
Stopa upisa u srednje škole	BiH HDR 2002	56.8%	75%
	BiH od zavisnosti od pomoći do fiskalne samoodrživosti ECSPE, 2002	72.6%	
	LSMS	68.3%	
Stopa upisa na visoko obrazovanje	BiH NHDR 2002 procjena	19.8%	25%
	BiH od zavisnosti od pomoći do fiskalne samoodrživosti, ECSPE, 2002	24.2%	
	LSMS	23.0%	
Procenat djece obuhvaćene predškolskim obrazovanjem	IHR MRC Izvještaj BiH od zavisnosti od pomoći do fiskalne samoodrživosti, ECSPE, 2002	4.3%	12%
Procenat BDP za obrazovanje	IHR MRC Izvještaj	5.2%	6.0%
	BiH od zavisnosti od pomoći do fiskalne samoodrživosti, ECSPE, 2002	6.0%	
Stepen pismenosti stanovništva iznad 15 godina starosti	BiH NHDR 2002, procjena	85.9%	90%
	LSMS	88.9%	

Pored univerzalnih indikatora, potrebno je razviti indikatore koji su karakteristični za situaciju u BiH kao i način njihovog monitoringa:

- broj nastavnika-povratnika i pripadnika manjina koji su se vratili na posao, broj škola tipa "dvije škole pod jednim krovom", broj učenika koji se prevoze u jednoetničke škole,
- odnos upisanih u osnovne i srednje škole po spolu,
- procenat djece sa teškoćama u razvoju koja idu u osnovnu i srednju školu,
- proporcionalni odnos nastavnika prema broju učenika i učenika prema broju učionica,
- procenat učenika koji završe srednje obrazovanje,
- dužina trajanja dodiplomskih studija,
- visina sredstava koja se namjenski izdvajaju za naučno-istraživački rad,
- broj zemalja koje priznaju BiH diplome,

¹¹ Millenium Development Goals - MDGs

- stepen učešća privatnog financiranja u svakom nivou obrazovanja.